

KAMRAN İMANOV

**NİZAMİ GƏNCƏVİ
YARADICILIĞI
AZƏRBAYCANIN
ƏQLİ MÜLKİYYƏTİDİR VƏ
BƏŞƏRİYYƏTİN MƏDƏNİ
SƏRVƏTİDİR**

Bakı – 2021

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin sədri.

**Nizami Gəncəvi yaradıcılığı Azərbaycanın əqli
mülkiyyətidir və bəşəriyyətin mədəni sərvətidir. Bakı, 2021**

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun 5 aprel 2021-ci il tarixində Əqli Mülkiyyət Agentliyi və İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi və Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun birgə təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 yanvar 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi İli” elan edilməsinə həsr olunmuş “Nizami Gəncəvi yaradıcılığı Azərbaycanın əqli mülkiyyətidir və bəşəriyyətin mədəni sərvətidir” mövzusunda vebinarda etdiyi eyniadlı giriş sözü və məruzəsi əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2021

GİRİŞ SÖZÜ

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi salamlayır və bugünkü yığıncağa - vebinarın işinə uğurlar arzulayıram!

Bu gün topladığımız bu tədbir çox mühüm bir mövzuya həsr olunmuşdur. Bəlli olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 yanvar 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2021-ci il “Nizami Gəncəvi İli” elan edilmişdir.

“Nizami Gəncəvi İli”nin elan edilməsi dövlətimizin və dövlətçilik tariximizin şanlı səhifəsi olan Vətən müharibəsindəki parlaq Zəfərimizin davamı olaraq hər bir azərbaycanlı üçün çox önəmli hadisəyə çevrilmişdir. Eyni zamanda klassik ədəbi irsimizin görkəmli şəxsiyyətlərinin həyat və yaradıcılığına ölkəmizdə göstərilən diqqətin və ardıcıl siyasətin növbəti nümunəsidir.

44 günlük Vətən müharibəsində Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Şanlı Azərbaycan Ordusu işğal altında olan torpaqlarımızı azad edib, ərazi bütövlüyümüzü bərpa etmişdir. Xilaskarlıq missiyasını şəərəflə yerinə yetirən və tarixi ədaləti bərpa edən Ordumuz Ermənistanın işğalçı ordusunu darmadağın edərək, Azərbaycan dövlətinin və xalqının nəyə qadir olduğunu, qəhrəman əsgər və zabitlərimizin misilsiz şücaətini, gücünü və dönməz iradəsini bütün dünyaya nümayiş etdirdi və yeni tariximizin ən parlaq zəfər salnaməsini yazmaqla xalqımı-

za sonsuz qürur və sevinc anları bəxş etdi, qalib millət duyğularını yaşatdı!

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin rəhbərlik qətiyyəti və diplomatiya istedadı sayəsində qazanılmış bu möhtəşəm tarixi qələbəyə görə hər birimiz ona hədsiz minnətdarlığımızı bildiririk.

2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi İli” elan edilməsi dövlətimiz tərəfindən tarixi şəxsiyyətlərimizə, klassik mədəniyyətimizə verilən yüksək dəyərin bariz nümunəsi kimi hər birimizin ürəyindən xəbər verir. Çünki Sərəncamda göstərildiyi kimi, “Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni səhifə açmış nadir şəxsiyyətlərdəndir”.

Hörmətli dostlar!

Nizami yaradıcılığı poeziyanın parlaq səhifələri olaraq, zəngin dünyagörüşü və biliklər zirvəsidir. Dahi şairin sönməz yadigarına uyğun olaraq, onu yalnız söz ustası kimi tanımaq ədalətsiz olardı. Dünya ədəbiyyatının 5 ən görkəmli dahi şairlər sırasına daxil edilən böyük Azərbaycan şairi Nizami gözəl elmşünas və alim idi, dünyanın o zamankı təbii elmlər, riyaziyyat və humanitaristika nailiyyətlərini bədii, şer dilində dərk etmiş və açıqlamış şəxsiyyət idi. Nizaminin bilikləri zamanına uyğun olan ən yüksək təbiətşünaslıq və həndəsə, kosmologiya və musiqişünaslıq, psixologiya və etnoqrafiya, dərin ilahiyyətçi nümunələri idi.

Baxın, Nizami “Sirlər xəzinəsi”nin “Peyğəmbərin meracı” fəslində meracı (ucalmanı) nə cür bilik və ustalıq-

la Bibliyadakı Yusifin quyuya enməsi ilə müqayisə edir. Bu, eniş – ucalmaq əlamətdar hadisədir, ona görə ki, qəhrəmanın yolu ilə ulduzları müşahidə etmək, eyni zamanda dahi şairin zəngin təbii – elmi və dini bilikləri haqqında öyrənmək imkanını əldə edirik.

Bu səma marşrutunda əvvəlcə söhbət sahibsiz, tərk edilmiş qaçağan kəhər haqqında gedir. Bu, **Peqas** bürcüdür, sonra Zodiak bütövlükdə təsvir olunur, özü də onda yalnız bir bürc iştirak etmir – **Qoç** bürcü (21 mart-20 aprel). Bunun səbəbi ondadır ki, Nizaminin işlətdiyi metaforaya uyğun olaraq, **Qoç** bürcü, ilk növbədə Həzrəti Məhəmməd peyğəmbərin özüdür. Həmçinin qiyamət günündə Apokalipsisdə göstəriləyi kimi bu ulduz birləşməsi Xristos, müqəddəs peyğəmbər İsa kimi çıxış edir. Bu ulduz birləşməsinin belə yüksək rolu onunla bağlıdır ki, onda yaz bərabərliyi nöqtəsi yerləşir. “Qoç”un yanındakı isə “Buğa”dır. Yunan əlifbasının ilk “α” (Alfa) hərfi bir sıra müşahidələrə əsasən, yüklənmiş Buğanı xatırladır, son hərfi “Ω” (Omeqa) isə Qoç bürcünü (Fikirləşin: “Alfa” və “Omeqa” söz birləşməsi, kəlamı burada nə cür ustalıqla işlənir).

Nizaminin poemasında Peyğəmbərin meracı (ucalması) qaydası söylədiyimiz kimidir və quyunun yerini göstərən isə “Dolça” bürcüdür (21 yanvar-19 fevral).

Deyə bilmərəm, ancaq ola bilər ki, Dolçanın bir bürc kimi forması quyu durnasının formasının tikintisini xatırladır. Məşhur rəvayətlərə görə, bu quyu durnası “Qoçu” qurban qismində Kit və Eridan çayını xarakterizə edən Su bürclərinə endirib aparmalı idi. **Nə üçün hadisə məhz bu-**

rada baş verir? Məsələ burasındadır ki, “Balıqlar” bür-cündən (20 fevral-20 mart) “**Qoç**” (21 mart-20 aprel) bür-cünə keçid zamanı günün uzunluğu artmağa başlayır, nə-hayət bərabərləşir və martın üçüncü dekadasında gün ge-cədən uzun olur. Rəvayətə görə, bu, qurban verilmiş “Qo-çun” hesabına baş verir, həmin bürc isə 40 gündən sonra (40 rəqəminə fikir verin) yenidən çıxmaq üçün nəzərdən itir. Yeri gəlmişkən, rəvayətə görə, Bibliyadakı İon Pey-ğəmbəri 40 günlüyə udmuş **Balina bürcü** də burada onun yanındadır, belə nəticə hasil olur ki, Bibliyadakı Yusif və İon Peyğəmbər də qurban verilmiş Qoç bürcünün rəmzlə-ridir.

Beləliklə, Məhəmmədin meracı və Xristosun çarmı-xa çəkilməsi məhz yaz vaxtında baş verir. Nəhayət, Dolça bürcündə su qabının dar boğazı yerləşir. Beləliklə, mera-cın yüksəlişi quyunun enişi ilə bu cür bağlanır.

Fikirləşək görək, bu gün biz Nizaminin göstərdiyi biliklərinə malik olmuşuqmu? Təsadüfi deyildir ki, məşhur rus filosofu Kedrovun nöqtəyi-nəzərincə, Niza-mi insan tarixinin çox az şəxsiyyətlərindən biridir ki, dünyanın bütün yazılarından – nəşrlərindən xəbəri ol-muş və onları özününkü edərək, yeni fikirlərə yol aç-mışdır.

Nizaminin dahi bilikləri ilə bağlı bir misalı da xatır-lamağa dəyər. Söhbət “Yeddi gözəl” poemasında gedir. “Xaft paypar”, fars dilindən tərcümə olunan bu əsər “Yed-di portret” və ya “Yeddi hekayə” mənasını da daşıyır. Poe-manın adındakı çoxmənalılıq öz-özlüyündə metaforik xü-susiyyətinin nümayişidir. **Deməli, “Yeddi gözəl”, “yeddi**

portret-cizgi” və digər tərəfdən “yeddi hekayə” deməkdir.

Bu növ söz oyunu Nizami tərəfindən poemaya verilən adda düşünülmüş addımdır, çünki poema “Yeddi günbəz” kimi də tanınır. Məsələ ondadır ki, islam kosmologiyasında Yer kürəsi 7 planetin – Ay, Merkuri, Venera, Günəş, Mars, Yupiter və Saturnun mərkəzində yerləşirdi, sadalanan “planetlər isə Tanrının hökmlərini həyata keçirənlər” kimi qəbul edilirdi. Bunların hərəkəti istər canlılara, istərsə də Yer kürəsindəki hadisələrə təsirli idi.

Dahi şair inanırdı ki, bəşəriyyətin birliyi, dünyanın tamlığı say (cəbr), həndəsə və musiqi ilə bağlıdır: **rəqəmlər isə kainatın qarşılıqlı əlaqəsindəki açarlardır, rəqəmlər vasitəsilə çoxluq birliyə, ziddiyyətlər isə harmoniyaya çevrilir.** Nizami islam fikrini-tolerantlıq, ədalətlik, açıq və insanlara məhəbbətlə yanaşmanı gözəl və aydın şəkildə təsvir etdirirdi. Odur ki, Nizami “yeddi” rəqəmini, yəni şərqdə xüsusi qüvvəyə malik olan ədədi istifadə edərək, bu rəqəmin mükəmməlliyini dünya mükəmməlliyinə yönəldirdi. Elə bu səbəbdən araşdırmaçıların böyük qismi poemanı astrologiyanın şerli traktatı qismində təsvür edir.

Poemanın qəhrəmanı Bəhram hakimiyyətə gəldiyi andan seçdiyi hər bir gözəllə evlənərək, yeddi möhtəşəm palas tikmək qərarına gəlir və memarın məsləhətinə görə, hər birini müvafiq rəngə boyatdırır. Bəli, “yeddi gözəl”, yeddi palas, yeddi rəngdə olaraq, qeyd etdiyimiz yeddi planetdən hər biri tərəfindən idarə olunur və həftənin yeddi günündən birini şah buna həsr edir.

Beləliklə, “Yeddi gözəl” də böyük məna daşıyır: bir tərəfdən qədim islam – kosmoloji ənənəyə əsaslanır, digər tərəfdən “yeddi hekayə”, “yeddi portret-cizgi” mənasında işlənir və bununla islam dinində müqəddəs qəbul olunan ilk mükəmməl rəqəmdən yeddi rəqəmindən bəhs edir.

Budur, dahi şairimizin mövcud biliklərindən tamamilə yeni biliklərin yaradılması, **budur onun unikal müəlliflik hüququ.**

Bu növ misallar Nizami yaradıcılığında sonsuza qədərdir. Çünki şairin yaradıcılığı yalnız gözəl şer misraları və mətnləri deyil, **məşhur alim-orientalist Bertelsin dediyi kimi, dərin bilik və çoxmənalıq nümayişidir.**

Bir fikrimin də yığıncaqda açıqlanmasını özümə şərafət bilirəm.

Qədim Misir mifologiyası ilə tanış olanlar, xüsusən eramızdan 3 min il əvvəl yaranan “Ölülər kitabı”nda yuxarıda qeyd etdiyimiz Qoç bürcü (21 mart – 20 aprel) misirlilərin ən sevimli tanrısı, ölümündən sonra dirilən Asar / Azer-i (yunanca Osiris) təsvir edir: “*Oyanıb durur Asar və yaşllaşır tarlalar*”. Yəni Asar təbiətin oyanışının simvolu idi. Həmçinin Asar gecəni, qaranlığı fəth edən, oyanan Günəşin də rəmzi idi. Yəni Asar “yeraltı dünyanın tanrısı” və nəhayət, “Günəş tanrısı” idi.

Misirlilərin inanclarına görə, öləndən sonra dirilib həyata Asar kimi qayıtmaq üçün Asarın yolunu keçmək lazım idi və bu isə “Ölülər kitabı”ndakı tapmaca şəklində göstərilən təlimatların yerinə yetirilməsi ilə bağlı idi. Həmin yol Misir mifologiyasında dönə-dönə təkrarlanan,

Qafqaz dağlarının ən şərq nöqtəsi Bakhau (Bakı-ya) aparılmalı idi. Çünki Bakı “odlar diyarı”, “dirçələn günəşin dağı”, “doğan günəş şəhəri”, bir sözlə, “Gate on the Lord of the East” – “Gecədən sonra oyanan Şərqin hökmdarının qapısı” kimi tanınırdı. Bu səbəbdən yaşadığımız torpağı qədim misirlilər “Aker” (“Ağ yer”), “Günəşin işıqlandırdığı ilk yer” simasında qələmə verərək, Günəşin xidmətində olan əcdadlarımızı “bakanlar”, həmin torpaqlarda yaşayanları isə “Azər qəbiləsi” adlandırmışdılar.

Həqiqətən, qaranlıq dövrünün zirvəsi olan Oxatan (23 noyabr – 21 dekabr) yaşayıb, 3 gün ərzində illik böhran dövründən çıxaraq, yəni sutkanın gecə ilə müqayisədə ən qısa günlərini geridə qoyaraq, Günəş – Asar oyanmağa, təbiət isə dirçəlməyə başlayır. Misir mifologiyasında bu dövr “Sekhmet” tanrıçası, odun, alovun qoruyucusu dövrüdür.

Nəhayət, Asar dövründə (Qoç bürcü: 21 mart – 30 aprel) tam oyanaraq, sutkanın işıqlı vaxtı qaranlıq vaxtını üstələməyə başlayır.

Qeyd edək ki, qədim misirlilərin inanclarına görə, Asar tanrının müqəddəs heyvanı – Buğa, Sekhmet tanrıçasının isə “Şir dişi”dir.

Dediklərimi nəzərə almaqla, qeyd etməliyəm ki, Qız qalasının qədim mənbələrdəki adı “Xunsar” (Xun-Asar), yəni Gün Asar, Gün Azer-dir. Onun bu torpaqda inşa edilməsinin böyük mənası var idi. Qafqazın ən doğu nöqtəsində yerləşən bu məbəd Günəşin oyanmasına xidmət etməli idi. Məsələ ondadır ki, Qafqaz bərzəxi ekvator müstəvisi ilə 23,5° dərəcəlik bucaq yaradır. Bu bucaq da planetimi-

zin oxu ilə səma qütbü xəttinin arasındakı bucağa bərabərdir. Buna görə də ilin ən qısa və əz uzun günündə Günəş Xəzər üzərində çıxaraq Azov dənizində batır. Qədim Misir mifologiyasında Qafqaz torpaqları şir kimi təsvir edilən iki Allahın diyarı sayılırdı. Həmin şirlərdən biri səhər Tanrısı “Bakhau”da, digəri qürub Tanrısı Tamanda (Ta-Manu) qərar tutmuşdu. Digər tərəfdən İçərişəhərin Qoşa qala qapısında əksini tapmış heraldikada “iki kiçik dairə (gün və ay, yəni gündüz-gecə) Buğa başını (Aser torpağını, qalasını) qoruyan şirlər” böyük mənə daşıyır. Belə ki, “ölən və dirilən tanrı Asarın simvolu olan Buğa gecə və gündüz yer atəşini, od-alovu təsvir edən və Günəş tanrısını, Asarı qoruyan şirlər vasitəsilə mühafizə olunur”.

Söylədiklərim XX əsrdə əldə olunmuş elmi biliklərdir. Məşhur misirşünas F.Petrinin Misirlə bağlı tədqiqatları – “Ölülər kitabının başlanğıcı” (1926-cı il), görkəmli alim R.Fessendenin “Qafqaz bərzəxinin batmış sivilizasiyası” (1923-1927-ci illər) əsərləri XX əsrdə əldə olunmuş elmin son sözüdür. Sadalananların bir mənası var – Nizami biliklərinin dərya qədər sonsuz olmasıdır, 9 əsr öncəki açıqlamalarının müasir elmlə ayaqlaşması, onlarla birgə səslənməsidir. Budur, dahi elmşünas şairimizin **dövlət varidatı elan edilən və qorunan əqli mülkiyyəti**.

Dahi şairi doğma torpağından və millətindən ayırmağa çalışanlar da var. Bunların sırasında “Ermənistən səsi”nin jurnalisti Aris Kazinyan xüsusi yer tutur. Erməni müəllifinin dərc etdiyi “Poliqon Azərbaycan” (kitab I, “Millət”, Ключ-S nəşriyyatı, M., 2015), demək

mümkünsə, əsərində bir yalan və uydurma digərlərinin üzərində qurulur.

“Müəllif” məqsədini qısa ön sözləndə əks etmişdir, yəni kitabda (sitat) “Orta əsr fars şairi Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairinə çevrilməsi nümunəsində Azərbaycan millətinin ötən əsrdə modelləşməsi barədə danışılır” və bununla “Qarabağ problemi araşdırılır”. **Qısaca desəm, həmin şəxsin tezislərinə əsasən, guya Nizaminin Azərbaycan şairi olmaması (saxtakarlıq yolu ilə elan edilməsi) Azərbaycan millətinin Sovet dövründə süni, direktiv şəkildə yaradılması və Qarabağın Azərbaycan torpağı olmaması bir-birinə bənzər zəncirvari proseslərdir.**

Nizaminin azəri türkü olduğunu, şairin dili ilə – “Yeddi gözəl”in tərcüməsindən olan sözlərlə ifadə edirəm: “Bu Həbəşdə mənim türkçülüyümü dəyərləndirmirlər”... və digər bir tərcümədə Nizami “almaz türkçülüyü”ndən söhbət açır. Odur ki, tanınmış oriyentalist Bertelsin qənaəti belədir: “söhbət təkcə şairin ərazi mənsubiyyətindən yox, ilk növbədə Nizami yaradıcılığının ruhunun Azərbaycanla dərin bağlılığından gedir”.

Az sonra isə məruzəmdə yalan səpən bu “müəllifin” yazdıqlarına münasibət bildirəcəyəm. Ancaq indi demək istərdim ki, belə yazılar oxucuları qəsdən yanıldan “əsər”, müəllifin özünü isə qəsdən yalan danışan millətçi kimi təsnif edir. Bəllidir ki, “bəziləri qəsdən yalan səpir, bəziləri isə aldanaraq yalan yayır”. Söylədiklərimi məhz bu yalançı opusla tanış olaraq aldana bilənlərə ünvanlanıb. Çünki

burada savadı olmayan şəxs çirkin yalanları ilə millətimize ləyaqətini alçaltmaq cəhdi göstərmək niyyətindədir.

“Dediklərimizi millətçi və fitnəçi Kazinyan 44 günlük müzəffər qələbəmizdən öncə yazmışdı. Bəs indi nə yazır? Fitnəçi və saxtakar elə öz vəzifəsində qalır”. Baxın onun “Teleqramda” 14 noyabr 2020-ci il tarixli – “Dünya müharibəsi qarşısında” adlı yazısına.

“Regiondakı vəziyyət bir neçə qonşu dövlətlər arasında bölünmüş Erməni yaylağı ərazisini global müharibənin başlanması üçün zəruri şərtlər yaradıb və öncədəki məkanına çevirib”. **Fikir verin, bir cümlədə nə qədər yalan, təxribat və saxtakarlıq yerləşdirilib.** Fitnəkarın dediklərini davam edirəm:

“Bu masştablı müharibənin qarşısının alınmasında yeganə imkan Üçlüyün Bəyanatını etibarsız elan etməkdir”, yəni qüvvədən salmaqdır.

“Əgər Rusiya öz ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqda və global qarşিদurmanın risklərini minimallaşdırmaqda həqiqətən maraqlıdırsa, onda o [Rusiya] təcili qaydada bu çox təhlükəli sənədin aradan qaldırılmasına təşəbbüs irəli sürməlidir.

Əgər Rusiya Prezidentinin öz xalqının taleyi qarşısında, məhz xalqının və dövlətinin taleyindən söhbət gedir, məsuliyyət hissi varsa, onun borcu – öz imzasını geri almaqdır”. **Bu bədnam yazan həşərat haqqında, əslində, qeyri-normativ ayrı leksika işlənilməlidir.**

“Məsləhət” verdiyi Rusiyaya başçı bildirdiyi kimi, “Ermənistanın Qarabağla bağlı razılaşmadan imtina etməsi ölkə üçün intihar olar”.

Ölkə başçımız cənab Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi sözlərini xatırlatmaq istərdim:

“Əgər kapitulyasiya aktı Ermənistan tərəfindən imzalanmasaydı, özləri bilirlər nə ilə qurtaracaqdı bu müharibə”.

Cənab Prezidentin digər açıqlaması:

“Bundan sonra, əgər kimsə Azərbaycan xalqını təhqir etməyə çalışsa, elə dərslərini alacaq ki, 44 günlük müharibə onun yanında yalan olacaq”.

Bir sözlə, “dəmir yumruğumuz” keşikdədir.

Qarabağ da, Nizami də bizimdir.

Təşəkkür edirəm.

MƏRUZƏ

Bu yaxınlarda "Ermənistanın Səsi"nin jurnalisti Aris Kazinyanın "Poligon" Azərbaycan", Kitab 1. "Millət" («Ключ-S» nəşriyyatı, M., 2015 r.) kitabı ilə tanış oldum. Susa bilmədim və susmazdım. Bəlli oldu ki, bu kitab başdan-başa oxucuları qəsdən aldatmağa və müəllifin dahi Azərbaycan şairi Nizamiyə və əzəli Azərbaycan torpağı Dağlıq Qarabağa münasibətdə məkrli niyyətlərini əsaslandırmağa yönəldilmiş saxta tarixi və xronoloji istinadlar və müraciətlər yığınınından ibarət olan əsl uydurma nümunəsidir.

Belə bir kitabı yazmaqda müəllifin məqsədini elə qısa ön sözdən də görmək mümkündür:

Sitat: “Orta əsr fars şairi Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairinə çevrilməsi nümunəsində kitabda Azərbaycan millətinin ötən əsrdə modelləşdirilməsinin əsas prinsipləri barədə danışılır. Son illərdə Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri mövzusunda çoxsaylı tədqiqatlar ortaya çıxıb və onlarda bu münasibətlərə ayrıca Qarabağ problemi nöqtəyi-nəzərindən baxılır” (sitatın sonu).

Bu yanaşmanı məhdud hesab edən müəllif, lokal qarşıdurmanın "daha geniş bir regional ziddiyyətin tam spektri" vasitəsi ilə dərk edilməsinə iddia edir və belə düşünür ki, əsərdə təklif etdiyi **kulturoloji tədqiqatın yekununda Ermənistan-Azərbaycan münasibətinə və ya “regional qarşıdurmaya” riyazi kəmiyyət şəklində “yeganə doğru cavabı” təklif etməlidir.** Bununla əlaqədar, o, bu münasibəti Ermənistan-Azərbaycan münasibətləri-

nin daha çox “sistemli” regional qarşıdurmanın bir komponenti kimi işıqlandırmğa cəhd edir, onun "yeganə doğru cavab"ının başlanğıc nöqtəsi "Nizami azərbaycanlı şairdir?" şübhəsi ilə, yekun nöqtəsi "Dağlıq Qarabağın Azərbaycanı məxsus olmamasıdır", arada isə millətimizin sovet dövründə direktiv yolu ilə yaradılmasıdır. Riyaziyyatla tanış olanlar başa düşürlər ki, nə dərəcədə bu söz yığını məntiqsizdir (kulturoloji tədqiqat riyazi kəmiyyətlə nəticələnməlidir).

Müəllifin düşüncəsinə görə, “Nizaminin **Azərbaycan şairi** olması faktının tanınması, elə Azərbaycan Respublikasının Sovet sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünün tanınmasıdır, başqa sözlə, müxtəlif köklü mədəniyyətlərin rəngarəng spektri ilə şərtləndirilən **yerli mədəniyyətlərə qarşı onun təcavüzünün qəbul edilməsi və yol verilməsidir**” ”(kursiv bizimdir). Deməli, müəllifin riyazi kəmiyyət formasında "yeganə düzgün cavabı" əvvəlcədən bəllidir. Yəni müəllifin düşüncəsində Nizaminin Azərbaycan şairi kimi tanınması modeli demək olar ki, Azərbaycanın bir hissəsi olan Dağlıq Qarabağ modelinin izomorfudur. Belə ki, "yeganə doğru cavabı"ın alınması üçün aparıldığı “kulturoloji tədqiqatda” müəllifin yazdığına görə, Nizami azərbaycanlı deyil, fars şairi olması həqiqəti “riyazi olaraq hesablanmışdır”.

Kazinyanın qondarma tədqiqatına görə, "Azərbaycan dövlətçiliyinin təşəkkülünün və Azərbaycan kompleksiyasının baza prinsiplərini nəzərə almadan Ermənistan-Azərbaycan... qarşıdurmasının təbiətini anlamaq və diaqnoz qoymaq mümkün deyildir". Onun icad etdiyi baza

prinsiplərində isə Nizaminin azərbaycanlı mənşəyi və Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olması inkar edilir və Azərbaycan millətinin Stalinin direktivi ilə təsis edilməsi "riyazi olaraq sübut edilir". Müəllif Nizaminin "mənimsənilməsini" pafosla "çox geniş bir bölgənin etno-ərazi və tarixi-mədəni irsinin bütünlüklə transformasiya edilməsi prosesinin "antropomorfik hipostaz"ı adlandırır, bunun da nəticəsində "indiki Ermənistan dövlətçiliyinin torpaqlarının əksəriyyəti də Bakı tərəfindən Azərbaycanın əzəli torpaqları kimi təqdim olunur".

Bunları sadalamaqla bu başbəla jurnalistə, eyni zamanda əvəzçilik üzrə kulturoloq-riyaziyyatçıya göstərmək istəyirik ki, onun misal çəkdiyi elməbənzər yığmalar və öz məqsədləri üçün xüsusi olaraq seçdiyi faktologiya "yeganə düzgün cavab"a və Dağlıq Qarabağ, azərbaycanlı millətin etnogenezinə və onun dövlətçiliyinə, dahi azərbaycanlı Nizamiyə münasibətdə formalaşdırmaq istədiyi nəticəyə gətirmir.

Kazinyanın belə mücərrəd fikirlər və saxta məqsədli faktlar əsasında yazdığı "tədqiqat əsəri" Azərbaycan xalqına qarşı çirkin bir böhtandır, yersiz istinad olunan riyaziyyatın "sərtlilik və birmənalılıq" tezi ilə yalan və qərəzli çərçivəyə salınmışdır. Onun bu cür mövqeyi təəccüblü deyildir. Çünki məşhur rusiyalı politoloqun son dərəcə dəqiq xarakterizə etdiyi kimi, "... cəhalət hər hansı erməni humanitar düşüncəsinin əlamətidir", "Ermənistanda müasir elmi biliklərə uyğun olaraq yox, açıq-aşkar tsexakron nəzəriyyəsinin tövsiyələri ilə yaşamağı üstün tuturlar...". Bu fikri amerikalı erməni əsilli tarixçi pro-

fessor Robert Qrigor Siunini də təsdiq edir: "Erməni alimləri millətçi düşüncənin bataqlığına qərq olublar".

Tanınmış rus tarixçi-politoloqu Oleq Kuznetsovun fikri də deyilənləri bir daha təsdiq edir: "İntellektual hiylə və saxtakarlıq erməni təbliğatının bu xalqın dünyada yaşaması üçün vacib olan ən sevimli alətləridir və o, intellektual və bütün digər iddiaları tanımaq istəmir".

Kazinyan Nizamini doğma Azərbaycandan qoparmaq üçün onu "yuxarının təzyiqi altında" azərbaycanlı şair kimi tanıyan bir neçə alimin açıqlamasını misal gətirir. Lakin ... erməni şairəsi, məşhur ədəbiyyatşünas, Nizamişünaslığa əhəmiyyətli töhfə vermiş **Marietta Şaqinyanın** tədqiqatlarını görmək istəmir. M.Şaqinyanı çətin ki, birtərəflilikdə günahlandırmaq olar. Onun "Nizami haqqında etüdlər" (Yerevan, 1955, Bakıda yeni nəşri, 1981) adlı elmi əsərində Nizaminin bir çox poemalarını nəinki rus dilinə tərcümə etmiş, eyni zamanda azərbaycanlı şairin əzəmətini göstərmiş, onun yaradıcılığına iddia edən şəxsləri dəf edərək, bir sıra maraqlı faktlar gətirmişdir.

M.Şaqinyan yazırdı: "İranda bəzi şəxslər qırxıncı illərdə Nizaminin yaxınlaşan yubileyi ilə əlaqədar onun tam fars mədəniyyətinə mənsub olması üçün şiddətli bir kampaniya qaldırdılar ... Yubiley tarixindən xeyli əvvəl, hələ 1925-ci ildə Sovet şərqşünası Y.N.Marr əvvəllər tanıdığı və sevdiyi İrana elmi ezamiyyətə getmişdi... Yeri gəlmişkən, burada onu farsların Xaqani və Nizamiyə qarşı kəskin mənfi, etinasızlıq və ya düşmən münasibəti təəccübləndirdi. Marrın fikrincə, bu münasibət onunla izah edilir ki,

farslar bu iki şairi - Qafqaz Azərbaycanında doğulmuş sakinləri özlərinin milli yazıçısı saymır və saya da bilməzdilər". Daha sonra şairə akademik Marrın Tehranın Nizami (və Xaqani) ilə bağlı müzakirələr apardığı fars ziyalılarının nümayəndələrini, məsələn, "məşhur Kayem Məkamın şair nəvəsi" "müasir İrənin ən populyar şairlər kralı – Məlek Oş-Şoer Behar"ı və "gənc şair Səid Nəfisini sadalayaraq, akademik özündən sitat gətirir, onun məşhur etirafını söyləyir: "Nizami fars şairi deyil, o, Azərbaycan mühitində yaşamış və işləmişdir və şeirləri fars üçün anlaşılan deyildir" ("Nizami haqqında etüdlər", Yerevan, 1955; yenidən çap. Bakı, 1981, səh. 6-7).

M.Şaqinyanın son dərəcə qiymətli xidmətlərindən biri əvvəlki Avropa şərqşünaslarının əsərlərini ətraflı şəkildə təhlil edərək, "Nizamişünaslığın" öncüllərindən biri olan prof. F.B.Şarmuanın (1793-1869) xüsusi rolunu qeyd etməsidir. O, belə yazır: "Şarmua birinci olaraq Zaqafqaziyanın mədəni fenomeni kimi Nizami haqqında elmimizin əsasını qoymuşdur. Şarmua Nizaminin söz lüğətinin xüsusiyyətlərini, onun dilinin fars klassiklərinin dilindən müəyyən fərqi qeyd edən ilk adam idi..." ("Nizami haqqında etüdlər", səh. 66). Şaqinyan daha sonra göstərirdi ki, "...Qərbi Avropa alimlərinin əksinə olaraq, dahi Azərbaycan şairinin mənşəyindən və mədəni əhatə dairəsindən asılı olmayaraq, Şarmua ilk dəfə Nizaminin Azərbaycana mənsub olmasına və təkcə Nizaminin deyil, eləcə də Gəncədə və Orta Asiyada yaşayıb yaranan digər şairlərin fars şairlərindən fərqli olmasına diqqət yetirdi" (yenə orada, səh. 67).

M.Şaqinyana görə, “Nizami digər Ön Asiya ölkələri ilə müqayisədə müqayisəolunmaz dərəcədə Qafqaz mədəniyyəti ilə sıx bağlı olmuşdur. Onun poemalarına bənzətmələrin çoxu fars deyil, türk şairlərinin payına düşür” (yenə orada, səh. 14).

Əlavə edək ki, bir çox müasir şərqşünaslar da Nizaminin türklərə və “türk dili”nə xüsusi münasibətini qeyd edirlər. Bunu aşağıdakı faktlardan da görmək olur. Şirvanşah I Axsitan 1188-ci ilin yazında Nizamiyə məktub göndərir və bu məktubda ondan türklərin - Azərbaycan Atabəylərinin sifarişi ilə yaradılmış Səlcuq sultanı II Toğrula həsr olunan “Xosrov və Şirin” poemasından fərqli olaraq türkcə yox, mütləq farsca və ya ərəbcə bir poema yaratmağı xahiş edir. Poemadan aydın olur ki, şair bu sifarişi qəbul etmir, lakin onun on dörd yaşlı sevimli oğlu Məhəmməd onu bu işə razı salmağı bacarır (C.Qəhrəmanov, R.Əliyev, “Nizami Gəncəvi: Qısa sorğu kitabçası”, B., “Elm”, 1979).

Böyük rus və sovet şərqşünası, akademik İ.Y.Kraçkovski Nizamidən bir uyğun şeiri, fikir verin, necə təhlil edir (“Ərəb ədəbiyyatında Məcnun və Leyli haqqında hekayənin erkən tarixi”, “A.Navoi” toplusu, M-L.,1946)). I Axsitandan poema yaratmaq sifarişini Nizami Şirvanşahın sözləri ilə belə təsvir edir:

*Lakin hər halda başqa bir məsləhətçidən
Sizə iki kəlmə dinləməyi dua edirəm:
Gördüyün kimi, dünyamız hiyləgər sehrbazdır,
Artıq o, neçə padşahları yola salmışdır!*

***Türk kimi ayıq ol, əgər bacarsan,
Onda öz qüdrətini artıracasan***

(kursiv bizimdir).

Bu sətirlərdə, Nizami heç nədən çəkinmədən, zərif bir istehza ilə Axsitana “Türk kimi ayıq ol”, üstəlik də “əgər bacarsan”, müraciət edir. "Xəmsə"dən başqa bir misal gətirək, burada o, ehtimal ki, iran mənşəli olan qoca qadının dili ilə türkə - Sultan Səncərə müraciət edir. Şeir-ləri misal gətirmədən qeyd edək ki, qoca qadın türk hökmdarını Türk imperatorluğunu ucaldan yüksək türk xüsusiyyətlərinin olmamasında günahlandırır və ya "Xosrov və Şirin"də - "Əhsən sənə, ey Türk!" – Nizaminin türk kimliyinə şahidlik edən nida.

Üçüncüsü, Nizami dəfələrlə vətəni – Arranın, daha doğrusu, Şimali Azərbaycanın ürəyi olan Gəncə haqqında hərarətlə danışır və Səlcuq-Türk sultanlığının paytaxtının yerləşdiyi İraq barədə müsbət fikir söyləyir, amma İran haqqında yox:

***Bağrıma basıb məni Gəncə
İraq xəzinəsi mənimdir mənə***

(M.Şaqinyanın tərcüməsi, Azərbaycanca).

Doğma şəhərim Gəncədə amansız mühasirədəyəm

(“Yeddi gözəl” Derjavinin tərcüməsi, Azərbaycanca).

Yaxud o, Gəncə haqqında yazır:

Tam əks-əyarlı nəqdi Gəncədən.

M.Şaqinyanın Nizami yaradıcılığının erkən pərəstişkarı olan Hötedən gətirdiyi misal da maraqlıdır, “ümmiyyətlə, o, [Nizami] özünün sakit məşğuliyyətinə, Səlcuqlular yanında sürdüyü sakit həyat tərzinə görə öz vətəni (doğma) Gəncə şəhərində dəfn olundu”.

Qeyd edək ki, Nizami Səlcuq-Türk sultanlığı ilə bağlı olan və Atabəy İldənzilər Azərbaycan dövlətinin (1136-1225) ərazisinə daxil olan Arranın mərkəzi Gəncədə anadan olmuş, yaşayıb yaratmış, vəfat etmiş və orada da dəfn edilmişdir. Bu tarixi dövrdə "İran" coğrafi və ya siyasi anlayışı mövcud olmamışdır. Aydınır ki, nəzərdən keçirilən tarixi dövrdə Azərbaycan İrandan asılı deyildi, belə ki, o zaman Persiya (İran) Səlcuq Sultanlığının tərkibinə daxil idi.

Hacı Lütfuli bəyin (XVIII əsr) Nizaminin atası (bəzən də Nizaminin özü) haqqında güya onun əslinin Qum şəhərinin (İranda, Tehranın yaxınlığında) dağlıq ərazisindən (Kuhistan) və Təfriş kəndindən olduğunu iddia etdiyi "Atəşkida" toplusundakı ziddiyyətli məlumatları da diqqətdən kənar qoymayacağıq. Aparıcı tədqiqatçıların inandırıcı şəkildə göstərdikləri kimi, bu, ideoloji motivli katiblərin şairin poemalarından birinə sonradan qoşması, daha doğrusu adi saxtakarlıqdır. Bunu M.Şaqinyan da birbaşa söyləyir ("Nizami haqqında etüdlər", səh. 19). Nizaminin sonuncu poemasında onun adına əlavə edilmiş bir sitat əsasında yayılan Qum haqqında məlumatın ("Lakin mən Kuhistandan (hərfi mənada dağlıq ərazidən) Qum şə-

hərindənəm") yalan olduğunu görkəmli şərqşünas və Nizamişünaslıq üzrə böyük avtoritet Y.E.Bertels də təsdiq edir: “Parisdə Milli Kitabxanaya məxsus olan və Nizaminin mənə məlum əlyazmalarından ən yaxşısı və qədimi olan 763-cü il tarixli (eramızın 1360-cı ili) nüsxəsində bu misralar yoxdur” (“Dahi Azərbaycan şairi Nizami”, AzFAN Nəşriyyat, Bakı, 1940, səh. 26).

Nəhayət, Nizaminin türk (Azərbaycan) mənşəyini müəyyən edən ən vacib məqamlardan biri də şairin etnik mənsubiyyəti haqqında onun özü tərəfindən verilmiş birbaşa və dolayısı göstərişləridir. Tədqiqatçılar qeyd edirlər: “...faktdır ki, iranlı şiərlərdən fərqli olaraq “Nizami inanlı bir sünni olmuşdur” [Bertels Y.E. Seçilmiş əsərləri. Nizami və Füzuli. M., “Şərq ədəbiyyatı”, 1962, səh. 109]; qadın gözəlliyinin poetik simvolu kimi “Türk qadını”nın əvəzolunmaz obrazı; məhz türk (Azərbaycan) folkloruna, xalq dilinə xas olan çoxsaylı aforizm ifadələr, dil ifadələri (mütəxəssislər bunu tez-tez qeyd edirlər), şairin özünün bir çox birbaşa göstəriş və işarələri – bütün bunlar Nizaminin Azərbaycan şairi olduğunu, onun yaradıcılığının dərin xalq köklərini göstərir. Təsadüfi deyildir ki, fars ziyalılarının nümayəndələri, filoloqlar etiraf edirlər ki: “Nizami fars şairi deyildir, o, Azərbaycan mühitində yaşamış və çalışmış və şeirləri fars üçün anlaşılmazdır” [Y.N.Marr. Məqalələr və məlumatlar, Seçilmiş əsərləri, II cild, səh. 266].

“Yeddi Gözəl”dən misal gətirilən bu misralar Nizaminin mənşəyinə heç bir şübhə yeri qoymur.

“Mənim şikayətim yoxluqdan deyil,

*Ondandır, ondandır, bunu sən də bil.
Almaz türklüyümü həbəş ölkəsi,
Olmuş xoş dovğadan məhrum cümləsi”*

(Nizami Gəncəvi, “Yeddi gözəl”, Lider nəşriyyatı, səh.45)

Digər tərcümə bu cürdür:

*Bu Həbəşdə mənim türkcülüyümü dəyərləndirmirlər,
Ona görə də mənim ləzzətli dovğamı yemirlər.*

(“Yeddi gözəl”, 1981-1985-ci illərin yubiley nəşri, səh. 71).

Bu beyt bütün nəşrlərdə vardır, onun əsli heç bir şübhə doğurmur və birmənalı şəkildə təsdiq edir ki, Nizami milliyyətcə türk (azərbaycanlı) olmuşdur.

Beləliklə, gördüyümüz kimi, erməni təbliğat maşınının və bəzi digər dairələrin birgə söyləri ilə dahi Nizamının etnik mənşəyini və mədəni kimliyini şübhə altına salmaq cəhdinin bir sıra səbəblərə görə heç bir əsası yoxdur və mənasızdır. Bunları sadalayaq:

Birincisi, M.Şaqinyanın parlaq əsəri ilə yanaşı, iyirminci əsrin ən böyük avtoritet-şərqşünaslarının rəyinə görə, fars dilində Azərbaycan poeziya məktəbi mövcud olmuşdur və Nizami fars dilində yazan dahi Azərbaycan şairi idi. Xüsusilə görkəmli şərqşünas Y.E.Bertels iyirminci əsrin 40-50-ci illər dövründəki əsərlərində inandırıcı şəkildə göstərib ki, V.Baherin Nizamının İran mənşəli olması, həmçinin şairin poeziyasının farsdilli olması ilə əlaqədar onun vətəninin Rumda və ya İraqda yerləşməsi barədə fi-

kirlərinə istinad edən bəzi Qərb mütəxəssislərinin bu məsələyə baxışları elmi cəhətdən səriştəsizlikdir. Bertels son dərəcə elmi dəqiqliklə sübut etmişdir ki, Nizami “mövcud fars dilli Azərbaycan poeziya məktəbinin” ən parlaq nümayəndəsidir. O, qeyd etmişdir ki, “Qətrandan [Təbrizi] başlayaraq xarakterizə olunan qrupa aid bütün müəlliflərdə məlum bir üslub ümumiliyi özünü biruzə verir. Bu o dərəcədə nəhəngdir ki, mənə elə gəlir, XII əsr Azərbaycan məktəbi haqqında danışmağa tam haqqımız vardır” (“Seçilmiş əsərlər”, IVL, 1962, s.74).

Üstəlik, hətta Y.Bertelsə qədər Nizaminin ərazi mənsubiyyətinin Azərbaycana məxsusluğu mübahisə obyektı olmamışdır, lakin bununla belə, məhz **Y.Bertels əyani şəkilə göstərmişdir ki, söhbət təkcə şairin ərazi mənsubiyyətindən yox, ilk növbədə Nizami yaradıcılığının ruhunun Azərbaycanla dərin bağlılığından gedir** (Е.Г.Бертельс «Великий азербайджанский поэт Низами», 1940 г. или Е.Г.Бертельс, «Избранные труды. Низами и Физули», ИВЛ, М., 1962).

İkincisi, Nizamiyə milli Azərbaycan şairi statusu verilməsi və azərbaycanlıların XX yüzilliyin 30-cu illərində partiya-hökumətin göstərişi əsasında Nizamiyə sahib çıxmaları barədə əsassız fikirlər kontekstində Nizaminin İran (fars) mənsubiyyətinin tərəfdarlarının da Brokhauz və Efronun 1897-ci il tarixli Ensiklopediyasındakı Nizami haqqında istinad etməyi sevdikləri məqaləsinə münasibətdə məşhur şərqşünas akademik **A.Krımskinin baxışlarının evolyusiyasını** göstərmək yerinə düşər.

Hələ 1897-ci ildə (Brokhauz-Efronun Ensiklopedik lüğəti, c. 41, səh. 58) A.Krımskinin Nizaminin milli mənsubiyyəti ilə bağlı fikri Qərbi Avropa şərqşünaslıq elminin təsiri altında olaraq böyük şairi heç bir qeyd-şərt olmadan İran ədəbiyyatına aid edirdi. O yazırdı ki, "Nizami ən yaxşı romantik fars şairidir". Bir az sonra müəllifin "Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası"na daxil etdiyi kiçik bir oçerkində də A.Krımski bu fikri təsdiqləyirdi (A.Krımski, "Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası", II hissə, M., 1906, s.183). Bununla birlikdə, Nizami yaradıcılığını daha müfəssəl təhlil edərək və daha diqqətlə araşdıraraq və ilk növbədə, dahi şairin poetik üslubunu öyrənərək, A.Krımski Nizamini Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi elan edir. A.Krımski əvvəlki səhv fikirlərdən təxminən 1920-1930-cu illərdə imtina etdi, çünki elə həmin "Fars tarixi, ədəbiyyatı və dərviş teosofiyası"nın 1912-ci ildə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirilmiş və əlavə olunmuş nəşrində **müəllif Nizamini Azərbaycan və Azərbaycan ədəbiyyatı ilə daha sıx bağlayır.**

A.Krımski ölümündən bir az əvvəl yazdığı son əsərində şairin milli mənsubiyyəti haqqında açıq və birmənalı şəkildə danışır: **"Qəti şəkildə bilməli və etiraf etməliyik: azərbaycanlı Nizami, əlbəttə ki, Azərbaycanın doğma şairidir və Azərbaycan haqlı olaraq onunla qürur duya bilər"** (A.Krımski, "Nizami və onun müasirləri", B., "Elm", 1981). Belə çıxır ki, 1920-1930-cu illərdə Nizamini azərbaycanlılar "mənimsəmişlər", məhz həmin illər ərzində şairin İran mənşəli məddahları ən avtoritet və yanlış istinadlarından məhrum olublar.

Buna mənəvi haqqı çatmayan və elementar əxlaq normalarına zidd olaraq böyük alimin bu birmənalı fikrini insan zəifliyi və elmi **səbatsızlıq** təzahürü kimi qələmə verməyə çalışan Kazinyana və kazinyankimilərə məhz bunu xatırlatmaq yerinə düşər.

Üçüncüsü, başqa bir məşhur şərqşünas alim, akademik Y.Marrın Nizaminin mənşəyi və mədəni kimliyi ilə bağlı fikirləri də **tamamilə birmənalıdır**: “Nizami Qafqazın, xüsusən də son vaxtlara qədər fars ənənəsini qoruyub saxlayan etnik qrupun özününküdür, daha doğrusu, Azərbaycanda gəncəli şairə daha çox hörmət göstərilir, nəinki Persiyada” (Y.N.Marr, "Azərbaycan poeziyasının antologiyası", M., 1939).

Dördüncüsü, dahi Nizaminin deetnikləşdirilməsinə canfəşanlıq orijinallıqdan çox-çox uzaqdır. Tərif yağdırdığı obrazlar vasitəsi ilə onun ətrafında guya böyük şairin yaradıcılığına münbit şərait kimi təsir edən erməni mühitini şişirtmək maniakal səyləri birləşdirməklə dahi şairi zorla milli mənsubiyyətindən qoparmaq istiqamətindəki digər yöndəmsiz cəhdləri də xatırlatmaq istərdik.

Xüsusilə, Orbeli Ermitajın direktoru olduğu dövrdə "Bəhram və Azadə" (1940) adlı nəşrində dahi Nizaminin yaradıcılığında erməni folklor köklərini "tapmağı" bacarmışdı. O, məşhur şərqşünas Bertelsin nüfuzuna məhəl qoymadan, Nizaminin öz göstərişlərini inkar edərək, yazırdı ki, “Yeddi gözəl”dəki Bəhram Gur obrazı Sasanilərə yox, erməni folklor pəhləvanı Vaxaqla aiddir. Yaxud 1967-ci ildə "Şahnamə" və erməni mənəbləri" kitabında (Yerevan, «Ayastan» nəşriyyatı) A.Şahsuvaryan sübut et-

məyə çalışırdı ki, Şirin heç cür nə fars, nə də türk ola bilirdi, daha doğrusu o, erməni olmuşdur. Artıq XX əsrin 80-ci illərində növbəti addım atıldı: tədqiqatlar “yaradıldı”, dissertasiyalar müdafiə olundu və bunlarda nə az, nə çox, göstərildi ki, Nizaminin "Xosrov və Şirin"indəki Şirin erməni şahzadəsidir, Xosrov sarayının musiqiçilərinin rəhbəri Pərviz Sərkeş isə erməni Sarkis elan edildi. Bununla da guya böyük şairin yetişdirdiyi və yaşadığı mühitə erməni mədəni mühitinin müstəsna təsiri barədə, sən demə, "çoxmənalı" nəticə çıxarıldı.

Biz bu misalda xüsusi olaraq qısaca dayanmağı ona görə lazım bilirik ki, Nizamiyə iddialar təkcə İran nümayəndələri tərəfindən deyil, eyni zamanda şairin dünya şöhrətindən gözləri qamaşan, ona həsəd aparan ermənilər tərəfindən də irəli sürülür və Nizamini Azərbaycan xalqından qoparılması ilə bağlı razılaşıdırılmış tədbirlər görülür. Lakin onlar bilməlidirlər ki, prof. Q. Antonyan “Nizami və erməni ədəbiyyatı” (1947) əsərində Nizami haqqında demişdir: **“XIII əsrdən bəri bir çox yazıçılar - Xaçatur Qeçaretsi, Ağtamaretsi, Konstantin Erzenkatsi, Soyat-Nova, Proşyan, Raffi, Tumanyan, Papazyan, Isahakyan, Teryan və başqaları** az və çox dərəcədə Nizami yaradıcılığı ilə bağlı olmuş, Azərbaycan xalqının böyük şairinin ölməz poemalarını dərinləndirərək, onun mövzularından, obrazlarından istifadə etmişlər”.

Beşincisi, xalqın kollektiv yaddaşını əks etdirən vacib indikator Azərbaycanda və İranda Nizami yaradıcılığına olan münasibətdir ki, bu da son nəticədə Nizami irsinin kimə məxsus olduğunu müəyyən edir. İranda Nizami irsi-

nin 1930-cu ildən 1980-ci illərə qədər akademik öyrənilməsində və nizama salınmasında liderlik rolu da etnik azərbaycanlı olan Həsən Vahid Dəstgirdiyə məxsusdur.

Hazırda ABŞ-da Nizamişünaslıq üzrə ən nüfuzlu amerikalı şərqşünas Arizon Univeritetinin İran əsilli professoru, d-r Kamran Tələttofun fikri də maraqlıdır. Amerikalı şərqşünas V.Dəstgirdini, bir neçə Qərb şərqşünasını, həmçinin Y.Bertelsi, C.Meysamini və daha iki İran tədqiqatçısını Nizami yaradıcılığının öyrənilməsinə elmi metodlara uyğun yanaşan ciddi alimlər siyahısına aid edir (*Bax: «The Poetry of Nizami Ganjavi: Knowledge, Love, and Rhetoric», edited, introduction, and major contributions by K.Talattof and J.Clinton. New York: «Palgrave Macmillan», 2001, səh. 189*). Üstəlik, Tələttof Nizami poemalarının, Pijman Baxtiyarı və Bihruz Sarvatyanı xüsusi qeyd etməklə, yeddi İran tərcüməçisini və redaktorunu “ideoloji motivasiyalılar” (səh. 190) siyahısına daxil edir. O cümlədən, “...redaktor Pijman Baxtiyar elə beyləri çıxarır, hansılar ki, interpretasiya və şərh heç döndərir”.

Elə həmin tədqiqatçı qeyd edir ki, “keçmiş SSRİ-də və Azərbaycanda Nizamiyə maraq həmişə diqqətəlayiq olmuşdur”, ardınca o, Nizaminin və onun mədəni irsinin təbliği üzrə Azərbaycanda əldə edilmiş nailiyyətləri və ilk növbədə rusdilli oxucular üçün atılan addımları, o cümlədən Azərbaycan SSR EA-nın prezidenti akademik H.Abdullayevin rəhbərliyi altında xüsusi komissiyanın yaradılmasını bütöv bir səhifədə sadalayır.

Həqiqətən, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu fəaliyyət göstərir. Azərbaycan xalqının bu dahi şəxsiyyətinin yaradıcılığına xüsusi diqqət və ehtiramla yanaşırlar. Hələ 1941-ci ildə şairin 800 illik yubileyinin keçirilməsi planlaşdırılmışdı, lakin müharibə ilə əlaqədar həmin tədbir 1947-ci ildə keçirilmişdi. Amerikalı tədqiqatçı şairin 850 illiyi ilə əlaqədar dünyada keçirilən analoji tədbirləri xatırladır, o cümlədən belə tədbirlərin keçirildiyi şəhərləri, Los-Ancelosu, Vaşinqtonu, İranda isə yalnız Təbrizi sadalayır. Tehranda isə belə tədbirlər olmamışdır. Məsələn, Təbrizdən başqa İranın heç bir yerində Nizaminin abidəsi yoxdur. Əlavə edək ki, Azərbaycanın təşəbbüsü ilə keçmiş SSRİ-nin rəhbərliyi beynəlxalq qurumlar qarşısında 1991-ci ildə beynəlxalq Nizami ili elan olunması barədə təklif verdi və eyni zamanda 1 manat nominalında xüsusi xatirə sikkəsi hazırlandı ki, onun arxasında dahi şairin şəkli və 850 illiyi göstərilmişdi. Azərbaycan müstəqillik illərində Sankt-Peterburqda, Kiyevdə, Kişinyovda, Daşkənddə, Gürcüstanın Marneuli rayonunda, hətta Çeboksarıda (RF-in Udmurtiya Respublikası) Nizaminin abidələrini qoyaraq, onun daha böyük miqyasda təbliğini davam etdirir. Moskvada və Respublikamızın özündə olan çoxsaylı abidələr, hələ sovet dövründə açılmış və Nizaminin adı ilə adlandırılmış çoxsaylı küçələr, publik meydançalar barədə demirik.

Keçmiş SSRİ-nin süqut etdiyi ildə məhz Azərbaycanın təşəbbüsü ilə UNESCO 1991-ci ili Nizami ili (850 illiyi) elan etmiş və bununla böyük Azərbaycan şairinin Azərbaycan mədəni irsi olmaqla yanaşı, ona ümumdünya

poetik fikrinin mirvarisi, ümumdünya mədəni irsi kimi öz münasibətini bildirmişdir.

Belə hesab edirik ki, UNESCO kimi kifayət qədər nüfuzlu beynəlxalq qurumda Nizaminin Azərbaycan mənsubiyyəti və onun poetik irsinin Azərbaycan xalqının mədəni irsinə aid olması şübhə altına qoyulmur. Nizaminin "Xəmsə"sinin əlyazmalarının İran (fars) şairinin yaradıcılığı kimi "Dünya yaddaşı" Proqramının reyestrinə vaxtilə daxil edilməsi üçün UNESCO-ya təqdim edilməsi cəhdləri də məhz belə qiymətləndirilmişdir. Bu cür hərəkətlər Azərbaycan xalqının intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulması və onun mədəni irsinin təhrif edilməsi, eləcə də ÜƏMT və UNESCO qarşısında götürülmüş beynəlxalq öhdəliklərin inkar edilməsidir. Agentlik buna aid etiraz məktubu yollamışdır.

Və böyük şairin əsərlərinin əsrlər boyu qorunma müddətinin bitməsi səbəbindən ictimai mülkiyyətdə olmasına baxmayaraq, hazırda onun əsərləri dövlət mülkiyyətinə keçirilmişdir və dövlət varidatı kimi qorunur. Bunu da Kazinyan və onun kimilərinə xatırlatmağa dəyər.

Göstərilənlər dahi Nizaminin Azərbaycan (türk) mənsubiyyətini və onun Azərbaycan (türk) mədəni identikliyi və əlbəttə, Nizaminin Azərbaycana və Azərbaycan xalqına ilkin münasibətini qeyd-şərtsiz sübut edir. Bununla yanaşı, Nizami farsdilli Azərbaycan poeziya məktəbinin tacı olaraq, bəşəriyyətin ən dahi şairlərindən biri kimi bütün dünyaya məxsusdur.

Təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində
hazırlanmışdır.

